O‘QUVCHILARNING TA’LIM MOTIVATSIYASINI OSHIRISHDA INTERFAOL METODLARNING O‘RNI

Ismailova Nozima Umaraliyevna
Toshkent Kimyo xalqaro Universiteti Namangan filiali o’qituvchisi Phd v.b.dotsent
nozimahonismailova0@gmail.com

Sadridinova Moxinur Oltinbek qizi
Toshkent Kimyo Xalqaro Unversiteti Namangan filiali talabasi
Email: moxinursadridinova@gmail.com
DOI:https://doi.org/10.5281/zenodo.23193844

Annotatsiya. Maqolada o‘quvchilarning ta’lim motivatsiyasini qo‘llab-quvvatlashda interfaol metodlarning pedagogik imkoniyatlari tahlil qilingan. Guruhli va juftlikdagi ish, “aqliy hujum”, munozara, rolli hamda ta’limiy o‘yinlar, muammoli topshiriqlarning bilish faolligi, mustaqil fikrlash, muloqot va hamkorlik bilan bog‘liq jihatlari yoritilgan. Interfaol faoliyatning motivatsion ta’siri faqat metodning tashqi shakliga emas, balki tanlov imkoniyati, shaxsiy ishtirok, o‘zaro mas’uliyat, pedagogik qo‘llab-quvvatlash va refleksiyaning qanday tashkil etilishiga bog‘liqligi asoslangan. Shuningdek, usullarni tanlashda yosh, qiziqish, tayyorgarlik darajasi va individual xususiyatlarni hisobga olish zarurligi ko‘rsatib berilgan. Tahlil natijasida interfaol metodlardan maqsadli foydalanish ta’lim oluvchining o‘quv faoliyatiga mazmunli jalb etilishi va bilim olishga ijobiy munosabatini qo‘llab-quvvatlash uchun pedagogik sharoit yaratishi aniqlashtirilgan.

Kalit so‘zlar: ta’lim motivatsiyasi, interfaol metodlar, faol ta’lim, hamkorlik, mustaqil fikrlash, bilish faolligi, pedagogik qo‘llab-quvvatlash, refleksiya.

Аннотация. В статье анализируются педагогические возможности интерактивных методов в поддержке учебной мотивации учащихся. Раскрываются аспекты групповой и парной работы, «мозгового штурма», дискуссии, ролевых и учебных игр, проблемных заданий, связанные с познавательной активностью, самостоятельным мышлением, общением и сотрудничеством. Обосновано, что мотивационное воздействие интерактивной деятельности зависит не только от внешней формы метода, но и от того, как организованы возможность выбора, личное участие, взаимная ответственность, педагогическая поддержка и рефлексия. Показана также необходимость учитывать возраст, интересы, уровень подготовленности и индивидуальные особенности учащихся при выборе соответствующих методов. По результатам анализа уточнено, что целенаправленное применение интерактивных методов создаёт педагогические условия для содержательного включения обучающихся в учебную деятельность и поддержания положительного отношения к получению знаний.

Ключевые слова: учебная мотивация, интерактивные методы, активное обучение, сотрудничество, самостоятельное мышление, познавательная активность, педагогическая поддержка, рефлексия.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Abstract. The article analyzes the pedagogical potential of interactive methods in supporting students’ learning motivation. It examines group and pair work, brainstorming, discussion, role-playing and educational games, as well as problem-based tasks in relation to cognitive activity, independent thinking, communication, and cooperation. It is argued that the motivational effect of interactive learning depends not only on the external form of a method, but also on how learner choice, personal involvement, shared responsibility, pedagogical support, and reflection are organized. The article also emphasizes the need to consider students’ age, interests, level of preparedness, and individual characteristics when selecting appropriate methods. The analysis clarifies that the purposeful use of interactive methods creates pedagogical conditions for meaningful learner engagement in educational activities and for supporting a positive attitude toward learning.

Keywords: learning motivation, interactive methods, active learning, cooperation, independent thinking, cognitive activity, pedagogical support, reflection.

KIRISH

Bugungi ta’lim jarayonida bilimlarni o‘zlashtirish bilan bir qatorda, o‘quvchilarda o‘rganishga nisbatan barqaror qiziqish, mustaqil harakat qilish istagi va ijobiy munosabatni shakllantirish muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Darsdagi ishtirok, yangi ma’lumotni anglash, topshiriqlarni bajarishga intilish hamda egallangan bilimlarni amaliy vaziyatlarda qo‘llash ko‘p jihatdan bolaning o‘qishga bo‘lgan ichki munosabatiga bog‘liq. Savol berish, fikr bildirish, muammoning yechimini izlash va o‘z qarashini asoslash imkoniyati mavjud bo‘lgan mashg‘ulotlarda bilish jarayoni mazmunan faol tus oladi. Ta’lim motivatsiyasini qo‘llab-quvvatlash zamonaviy pedagogik amaliyotning dolzarb masalalaridan biridir.

Ta’lim motivatsiyasi bilim olishga, yangi mazmunni o‘zlashtirishga va o‘z ustida ishlashga undovchi ichki hamda tashqi sabablar majmui bilan bog‘liq. Har bir bolaning o‘rganishga munosabati bir xil shakllanmaydi. Ayrimlar yangi bilimni egallashning o‘zidan qoniqish hosil qilsa, boshqalarda baho, rag‘bat, e’tirof yoki kattalarning munosabati kuchliroq ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Motivatsiyani faqat tashqi rag‘bat bilan izohlash yetarli emas. Tanlov qilish, o‘z imkoniyatlarini namoyon etish, natijaga erishganini his qilish va boshqalar bilan mazmunli hamkorlikka kirishish ham o‘rganishga nisbatan ichki intilishning shakllanishiga ta’sir etadi.

An’anaviy darsda o‘qituvchi ko‘pincha asosiy axborot manbai, o‘quvchi esa uni qabul qiluvchi sifatida ishtirok etadi. Bunday shakl mavzularni tushuntirishda zarur bo‘lsa-da, bir xil faoliyatning muntazam takrorlanishi tashabbusni susaytirishi mumkin. Ta’lim mazmuniga muhokama, mustaqil izlanish, muammoli topshiriq, guruhli ish yoki juftlikdagi muloqot elementlarining kiritilishi esa bilimni faqat tinglash orqali emas, balki faol o‘zlashtirishga sharoit yaratadi.

Faol ta’limning mohiyati darsdagi tashqi harakatchanlik bilangina belgilanmaydi. O‘qish, yozish, muhokama qilish, muammoni yechish, tahlil va baholash kabi faoliyatlar ta’lim oluvchini tayyor ma’lumotni qabul qiluvchi emas, balki uni anglab o‘zlashtiruvchi subyektga aylantiradi. Bunday jarayonda bajarilayotgan topshiriqning mazmuni ustida fikr yuritish alohida ahamiyat kasb etadi. Interfaol metodlarning pedagogik imkoniyati o‘quvchini fikrlashga, qaror qabul qilishga va o‘z faoliyatiga ongli munosabat bildirishga jalb etishida namoyon bo‘ladi.

“Aqliy hujum”, “Klaster”, “BBB”, “Insert”, bahs-munozara, guruh va juftlikdagi topshiriqlar, rolli vaziyatlar, muammoli mashqlar hamda ta’limiy o‘yinlar o‘quv jarayonini hamkorlikka asoslangan shaklda tashkil etish imkonini beradi. Bunday faoliyat davomida tayyor javobni takrorlashdan ko‘ra fikr almashish, turli qarashlarni solishtirish, muayyan masalaga yechim izlash va o‘z nuqtayi nazarini

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

ifodalashga kengroq o‘rin ajratiladi. Interfaol ta’limga doir metodik manbalarda ham muloqot, tanlov, hamkorlik, muvaffaqiyat vaziyati va refleksiya o‘zlashtirishga qiziqishni rag‘batlantiruvchi jihatlar sifatida ko‘rsatilgan. Bir mashg‘ulot davomida ko‘plab usullarni qo‘llashdan ko‘ra, mavzu mazmuni va kutilayotgan natijaga mos keladigan vositani puxta tashkil etish ko‘proq samara berishi mumkin. Vazifaning aniq qo‘yilishi, vaqtning oqilona taqsimlanishi, har bir ishtirokchining faoliyatdagi o‘rni va o‘qituvchining zarur paytda yo‘naltiruvchi yordam ko‘rsatishi bunda muhim o‘rin tutadi.

O‘quvchilarning yosh va individual xususiyatlari ham metod tanlashda e’tibordan chetda qolmasligi kerak. Ba‘zi bolalar kichik guruhda o‘zini erkinroq namoyon etsa, boshqalarga juftlikdagi topshiriq yoki mustaqil faoliyat qulay bo‘lishi mumkin. Kichik yoshdagi o‘quvchilar uchun o‘yin elementlari, obrazli topshiriqlar va qisqa hamkorlik shakllari ma’qul bo‘lsa, yuqori sinflarda munozara, loyiha, muammoli vaziyat hamda izlanishga asoslangan vazifalarning ulushini oshirish mumkin. Bitta usulni turli yosh guruhlariga o‘zgarmas shaklda tatbiq etish ta’limiy ehtiyojlardagi farqlarni yetarli darajada hisobga olmaydi.

Darsning emotsional va kommunikativ muhiti ham motivatsion jarayon bilan chambarchas bog‘liq. Xato qilishdan qo‘rqish, javobning keskin baholanishi yoki fikrning e’tiborsiz qolishi faol ishtirokni cheklashi mumkin. Aksincha, turli qarashlar tinglanadigan, savol berish tabiiy qabul qilinadigan va xato o‘rganish jarayonining bir qismi sifatida qaraladigan muhit ochiq muloqot uchun qulay sharoit yaratadi. Faol ta’limga doir tadqiqotlarda ham muhokama va hamkorlikning samarasi qo‘llab-quvvatlovchi intellektual hamda emotsional muhit bilan bog‘lanadi.

Maqolaning maqsadi interfaol metodlarning o‘quvchilarning ta’lim motivatsiyasiga ta’sirini pedagogik jihatdan tahlil qilish, ularning dars jarayonidagi imkoniyatlarini yoritish hamda guruhli ish, juftlikdagi faoliyat, “aqliy hujum”, munozara, rolli va ta’limiy o‘yinlardan maqsadli foydalanishning motivatsion ahamiyatini ochib berishdan iborat.

ADABIYOTLAR TAHLILI

O‘quvchilarning ta’lim motivatsiyasini shakllantirish va interfaol metodlardan foydalanish masalasi pedagogik tadqiqotlarda turli yo‘nalishlarda yoritilgan. Mavjud izlanishlarda mazkur yondashuvlarning darsdagi ishtirok, mustaqil fikrlash, muloqot, hamkorlik hamda bilim olishga qiziqish bilan aloqasi alohida tahlil qilingan. Interfaollikning o‘zi kutilgan natijani ta’minlamasligi, uning samarasi tanlangan metodning maqsadga muvofiqligi, pedagogik boshqaruv va o‘quv faoliyatining qanday tashkil etilishiga bog‘liqligi ko‘rsatiladi.

R.Yo‘ldoshev interfaol ta’lim metodlarining mazmuni, ularni dars jarayonida qo‘llash usullari hamda ta’lim oluvchilarni faol faoliyatga jalb etish imkoniyatlarini yoritadi. Tadqiqotda savol berish, o‘z qarashini ifodalash, sheriklar bilan fikr almashish va muayyan vazifani hamkorlikda bajarish interfaol jarayonning muhim jihatlari sifatida qaraladi. Bunday yondashuv mazkur metodlarni faqat darsni tashkil etish shakli emas, balki bilish faoliyatini faollashtiruvchi pedagogik vosita sifatida talqin qilish imkonini beradi.[1]

D.Ro‘ziyeva interfaol ta’limni o‘quv-bilish faoliyatining muloqot va hamkorlikka asoslangan shakli sifatida tavsiflaydi. Bunda fikrni erkin bayon etish, boshqalarning nuqtayi nazarini tinglash, o‘z qarorini asoslash hamda birgalikda yechim izlash alohida o‘rin tutadi.Muloqot, tanlov, muvaffaqiyat vaziyati va refleksiya esa o‘rganishga bo‘lgan qiziqishni qo‘llab-quvvatlovchi omillar qatorida ko‘rsatiladi. [2]

[1] Yo‘ldoshev R., Xusainova R., Bobojonova U. Ta’limning interfaol metodlari. – Urganch: UrDU noshirlik bo‘limi, 2011. – 56 b.
[2] Ro‘ziyeva D., Usmonboyeva M., Xoliqova Z. Interfaol metodlar: mohiyati va qo‘llanilishi: metodik qo‘llanma. – Toshkent: TDPU, 2013. – 116 b.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

D.Xomidova interfaol metodlarning o‘quvchilar faolligiga ta’sirini ko‘rib chiqib, bunday mashg‘ulotlarda ishtirok doirasining kengayishi, o‘zaro fikr almashish hamda topshiriqlarni birgalikda bajarish uchun imkoniyat yaratilishini qayd etadi.[3] F.Ahmatova esa boshlang‘ich ta’lim sharoitida interfaol topshiriqlar, o‘yin elementlari va hamkorlikka asoslangan faoliyatlarni bilim olishga qiziqish bilan bog‘laydi. Qarashlarda metodning tashqi ko‘rinishidan ko‘ra bolaning undagi real ishtiroki, fikriy faolligi va topshiriqqa munosabati muhim ahamiyat kasb etadi.[4]

Bilish faolligining ichki tuzilishini tushuntirishda N.Azizxo‘jayeva qarashlari alohida ahamiyatga ega. Tadqiqotchi uni faqat tashqi ishtirok bilan chegaralamay, motivatsion, intellektual hamda emotsional-irodaviy tarkiblar birligi sifatida ko‘radi. [5]Ta’lim mazmuni, shakllari va metodlarini takomillashtirish orqali qiziqish, ijodkorlik, mustaqillik hamda o‘zlashtirilgan bilimlarni qo‘llash ehtiyojini kuchaytirish mumkinligi asoslanadi. Bu yondashuv darsdagi faollikni faqat ko‘p gapirish yoki topshiriqlarda qatnashish bilan baholash yetarli emasligini anglatadi; faoliyat maqsadini tushunish va mustaqil yechim izlash ham uning muhim belgilaridir.

Ta’lim motivatsiyasining psixologik mexanizmlarini R.Rayan ichki va tashqi motivatsiyaning farqlanishi orqali izohlaydi. Ichki motivatsiyada faoliyatning o‘zi qiziqish va qoniqish manbai bo‘lsa, tashqi motivatsiyada harakat muayyan natijaga erishish vositasi sifatida namoyon bo‘ladi. Ushbu nazariyada avtonomiya, kompetentlik va boshqalar bilan aloqadorlik ehtiyojlari alohida o‘rin tutadi. Tanlov imkoniyati hamda o‘z harakatlari ustidan ma’lum darajadagi nazorat ichki intilishni qo‘llab-quvvatlashi, ortiqcha tashqi boshqaruv esa tashabbusni susaytirishi mumkin. Interfaol metodlarning motivatsion imkoniyati ta’lim oluvchining qaror qabul qilishi, o‘z fikrini asoslay olishi va umumiy faoliyatda muayyan o‘ringa ega bo‘lishi bilan bog‘lanadi.

K.Bonuell faol ta’limni oddiy tinglashdan kengroq jarayon sifatida ko‘rsatadi. Bunda o‘qish, yozish, muhokama qilish, muammoni hal etish, tahlil va baholash kabi intellektual harakatlar muhim o‘rin egallaydi. Eng asosiy jihatlardan biri ta’lim oluvchining bajarayotgan faoliyati ustida fikr yuritishidir. Shunday yondashuv interfaollikni faqat darsdagi tashqi harakat yoki muloqotning ko‘pligi bilan baholash to‘g‘ri emasligini ko‘rsatadi. Topshiriq mavjud bilimlarni qayta ko‘rib chiqish, dalillash va yangi yechim ishlab chiqishga undagandagina mazmunli bilish faoliyati yuzaga keladi.[6]

O‘quvchiga tanlov berishning motivatsion imkoniyatlari D.Hauk tomonidan tizimli sharh asosida o‘rganilgan. Tahlil qilingan tadqiqotlarda o‘quv faoliyatining ayrim jihatlarini mustaqil boshqarish imkoniyatiga ega bo‘lgan ishtirokchilarda motivatsiya bilan bog‘liq natijalarning umumiy yo‘nalishi ijobiy bo‘lgan, biroq kognitiv ko‘rsatkichlar bir xil natija bermagan. Tadqiqotda mustaqillik pedagogik rahbarlikdan voz kechish sifatida talqin qilinmaydi. Vazifaning aniq tuzilishi, qayta aloqa, zarur yo‘naltirish va moslashtirilgan yordam saqlangan sharoitda tanlov imkoniyati samaraliroq namoyon bo‘ladi. [7]

Hamkorlikka asoslangan ta’limning motivatsion jihatlari C.Fernandez-Espinola tadqiqotida tizimli sharh va meta-tahlil vositasida baholangan. Jismoniy tarbiya kontekstidagi beshta tadqiqotni

---

[3] Xomidova D.R., Nurullayeva O‘. Interfaol metodlarning o‘quvchilar faolligiga ta’siri // Acumen: International Journal of Multidisciplinary Research. – 2026. – B. 909–913.

[4] Ahmatova F.X. Boshlang‘ich ta’limda interfaol metodlardan foydalanishning o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan motivatsiyasiga ta’siri // Ilmiy yangiliklar va intellektual tadqiqotlar. – 2025. – B. 140–144.

[5] Azizxo‘jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat: o‘quv qo‘llanma. – Toshkent: O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg‘armasi nashriyoti, 2006. – 160 b.

[6] Bonwell C.C., Eison J.A. Active Learning: Creating Excitement in the Classroom. – 1991. – ERIC Identifier: ED340272.

[7] Hauk D., Gröschner A. How effective is learner-controlled instruction under classroom conditions? A systematic review // Learning and Motivation. – 2022. – Vol. 80. – Article 101850. – DOI: 10.1016/j.lmot.2022.101850.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

umumlashtirish ta’limning ichki motivatsiyani qo‘llab-quvvatlash imkoniyatini ko‘rsatgan.[8] Biroq natijalar o‘rtasidagi farqlar va dalillar sifatining cheklanganligi sababli ushbu xulosalarni ehtiyotkorlik bilan talqin qilish zarurligi ham qayd etilgan. Guruhli faoliyatning samarasi o‘zaro bog‘liqlik, har bir ishtirokchining shaxsiy mas’uliyati, kichik guruhda ishlash ko‘nikmalari va bajarilgan ishni birgalikda tahlil qilish kabi shartlarga bog‘lanadi.

Kichik maktab yoshidagi bolalar bilan ishlashga bag‘ishlangan metodik tavsiyalarda E.Sinchenko faoliyat turlarini almashtirish, tanlov imkoniyatini yaratish, muammoli vaziyatlardan foydalanish hamda muvaffaqiyatni his etishga sharoit yaratishni motivatsiyani qo‘llab-quvvatlovchi omillar sifatida ko‘rsatadi.[9] O‘yin va musobaqa elementlari qiziqishni kuchaytirishi mumkin, biroq ularning haddan tashqari ustunligi diqqatni topshiriq mazmunidan tashqi qiziqarlilikka ko‘chirishi ehtimoli mavjud. O‘yin darsning maqsadiga aylanmasdan, aniq didaktik vazifani bajaruvchi vosita bo‘lib qolishi lozim.

Tahlil qilingan ilmiy qarashlarda interfaol ta’limning motivatsion imkoniyatlarini belgilovchi bir qator umumiy jihatlar namoyon bo‘ladi: faol ishtirok, tanlov, mustaqil fikrlash, mazmunli hamkorlik, qayta aloqa va pedagogik qo‘llab-quvvatlash. Mahalliy tadqiqotlarda asosan metodlarning mazmuni, ularni darsga tatbiq etish va o‘quv faolligini tashkil etish masalalari yoritilgan bo‘lsa, xorijiy manbalarda avtonomiya, kompetentlik, ijtimoiy aloqadorlik, tanlov hamda pedagogik rahbarlikning motivatsion mexanizmlari kengroq ochib berilgan. Interfaol metodlarni ularning nomi yoki tashqi shakliga ko‘ra emas, o‘quvchining bilish faoliyatida qanday o‘zgarish yuzaga keltirishi bilan baholash mazkur masalani tahlil qilishning muhim yo‘nalishi sifatida namoyon bo‘ladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotda o‘quvchilarning ta’lim motivatsiyasini oshirishda interfaol metodlarning o‘rnini aniqlash uchun kuzatish, tahlil, taqqoslash va umumlashtirish usullaridan foydalanildi. Guruhli ish, juftlikda ishlash, “aqliy hujum”, munozara, rolli o‘yinlar va ta’limiy o‘yinlarning o‘quvchilar faolligi va darsga qiziqishiga ta’siri o‘rganildi. O‘quvchilarning yoshi, qiziqishlari va individual xususiyatlari hisobga olindi. Olingan ma’lumotlar asosida interfaol metodlarning ta’lim motivatsiyasiga ta’siri tahlil qilindi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Nazariy-metodik tahlil interfaol metodlarning ta’lim motivatsiyasiga ta’sirini alohida usulning nomi bilan emas, balki o‘quvchi faoliyatida yuzaga keladigan o‘zgarishlar orqali izohlash zarurligini ko‘rsatdi. Darsda fikr bildirish, savol berish, yechim izlash, tanlov qilish va boshqalar bilan hamkorlikda ishlash imkoniyati kengaysa, ta’lim oluvchi bilimni tayyor shaklda qabul qilishdan faol bilish jarayoniga o‘tadi. Bunday sharoitda qiziqish faqat mashg‘ulotning tashqi jozibadorligi bilan emas, bajarilayotgan vazifaning mazmuni va undagi shaxsiy ishtirok bilan bog‘lanadi.

Guruhli ish ana shu imkoniyatlarni bir vaqtning o‘zida bir necha yo‘nalishda namoyon etadi. Umumiy topshiriqni bajarish jarayonida ishtirokchilar fikr almashadi, vazifalarni taqsimlaydi, takliflarni qiyoslaydi va yakuniy qarorga kelishga harakat qiladi. Mazkur shakl, ayniqsa, katta auditoriya oldida fikr bildirishga qiynaladigan bolalar uchun kichikroq kommunikativ maydon yaratishi mumkin. Biroq guruhning mavjudligi hali hamkorlik yuzaga kelganini anglatmaydi. Vazifalar noaniq taqsimlansa yoki

[8] Fernández-Espínola C., Abad Robles M.T., Collado-Mateo D., Almagro B.J., Castillo Viera E., Giménez Fuentes-Guerra F.J. Effects of Cooperative-Learning Interventions on Physical Education Students’ Intrinsic Motivation: A Systematic Review and Meta-Analysis // International Journal of Environmental Research and Public Health. – 2020. – Vol. 17. – Article 4451. – DOI: 10.3390/ijerph17124451.

[9] Синченко Е.А., Нескоромных Н.И. Формирование мотивации учебной деятельности у детей младшего школьного возраста в процессе обучения математике: методические рекомендации. – Сочи: МБУ ДО ЦТРиГО, 2017. – 42 с.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

umumiy natija uchun shaxsiy mas’uliyat belgilanmasa, faoliyat ayrim ishtirokchilarning zimmasida qolishi ehtimoli mavjud. Ka’limga doir tadqiqotlarda ham ijobiy o‘zaro bog‘liqlik, individual javobgarlik, kichik guruhda muloqot qilish ko‘nikmalari va bajarilgan ishni birgalikda tahlil etish samarali hamkorlikning muhim tarkibiy jihatlari sifatida ajratilgan.[10]

Juftlikdagi ish esa har bir o‘quvchining fikrlash va javob tayyorlash uchun ko‘proq vaqtga ega bo‘lishini ta’minlaydi. Masalan, savolga darhol umumiy sinf oldida javob berish talab etilganda faqat tez fikrlaydigan yoki o‘ziga ishonchi yuqori bo‘lgan bolalar faol qatnashishi mumkin. Avval sherigi bilan fikr almashish imkoniyati berilganda esa javobni shakllantirish, uni tekshirish va keyin umumiy muhokamaga olib chiqish osonlashadi.

“Aqliy hujum”ning motivatsion imkoniyati yechimlarning dastlabki bosqichida keskin baholanmasligi bilan bog‘liq. Muayyan muammo yuzasidan bir nechta taxmin yoki g‘oyani ilgari surish o‘quvchini yagona “to‘g‘ri javob”ni topish bosimidan qisman xalos etadi. Dastlab fikrlarni yig‘ish, keyinchalik ularni tahlil va saralash erkin mulohaza yuritish bilan tanqidiy baholashni bir jarayonda birlashtirishga imkon beradi. Interfaol metodlarga bag‘ishlangan metodik manbalarda ham “aqliy hujum” mustaqil va keng fikrlash, turli g‘oyalarni ilgari surish hamda muqobil yechimlarni izlash bilan bog‘lanadi.

Munozara va bahs-munozarada motivatsion omil boshqacha namoyon bo‘ladi. Bu yerda o‘quvchi o‘z nuqtayi nazarini bildirish bilangina cheklanmay, uni dalillashi, boshqa pozitsiyani tinglashi va zarur hollarda dastlabki qarashini qayta ko‘rib chiqishi kerak. Mavzu tayyor xulosalar majmui emas, muhokama qilinadigan intellektual masalaga aylanadi. Metodik adabiyotlarda bahs-munozaraning fikrni erkin va asoslangan tarzda ifodalashga yo‘naltirilishi qayd etilgan. Topshiriqning qimmati bahsning o‘zida emas, balki bilimni dalil bilan bog‘lash, muqobil fikrni anglash va shaxsiy pozitsiyani asoslash jarayonida ko‘rinadi.

Rolli hamda ta’limiy o‘yinlar, ayniqsa, kichik yoshdagi bolalarda mavzuni vaziyat bilan bog‘lash imkonini beradi. Muayyan rolni bajarish, qoidaga muvofiq qaror qabul qilish yoki real hayotga yaqin vaziyatni modellashtirish nazariy ma’lumotni amaliy harakat bilan uyg‘unlashtiradi. Biroq o‘yin elementining ko‘pligi har doim ham yuqori pedagogik samara bermaydi. Boshlang‘ich maktab yoshidagi bolalarning motivatsiyasiga bag‘ishlangan metodik tavsiyalarda o‘yin va musobaqa qiziqishni kuchaytirishi mumkinligi bilan birga, tashqi ko‘ngilocharlikning haddan tashqari ustunligi diqqatni o‘quv muammosidan chetlashtirishi mumkinligi ham qayd etiladi.

Interfaol faoliyatning yana bir muhim tomoni mustaqil fikrlash bilan bog‘liq. Tayyor javobni eslab qolishdan farqli ravishda, muammoli vaziyat bir nechta variantni ko‘rib chiqish, sabab va oqibatlarni solishtirish, dalil izlash hamda maqbul yechimni tanlashni talab qiladi. Vazifa bajarilganda o‘quvchi nafaqat ma’lumotdan foydalanadi, balki o‘z fikriy harakatlarini ham boshqaradi. Bilish faolligining motivatsion, intellektual va emotsional-irodaviy tarkiblar birligida namoyon bo‘lishi haqidagi nazariy qarashlar bu jarayonni tushuntirish uchun muhimdir.

1-jadval. Interfaol metodlarning ta’lim motivatsiyasini qo‘llab-quvvatlash imkoniyatlari

Interfaol metod	Faoliyat mazmuni	Motivatsion imkoniyati	Samaradorlik sharti
Guruhli ish	Umumiy topshiriqni hamkorlikda bajarish,	O‘zaro aloqadorlik hissi,	Har bir ishtirokchining

[10] Ibotova D.Sh. Pedagogik ta’lim jarayonida interfaol metodlar va vositalardan foydalanishning pedagogik muammo sifatida // Theoretical Aspects in the Formation of Pedagogical Sciences. – 2025. – B. 73–77.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

	vazifalarni taqsimlash, fikr almashish	shaxsiy mas’uliyat va umumiy natijaga daxldorlikni kuchaytiradi	vazifasi aniq belgilanishi va umumiy natijaga individual hissa ta’minlanishi
Juftlikda ishlash	Javobni sherik bilan muhokama qilish, fikrni aniqlashtirish va o‘zaro tekshirish	Tortinchoqlikni kamaytiradi, fikr bildirish uchun xavfsizroq kommunikativ muhit yaratadi	Topshiriq qisqa, aniq va ikki tomonning teng ishtirokini talab qilishi
“Aqliy hujum”	Muammo yuzasidan erkin g‘oyalar ilgari surish, keyinchalik ularni tahlil qilish	Tashabbuskorlik, muqobil fikrlash va yechim izlashga bo‘lgan qiziqishni qo‘llab-quvvatlaydi	G‘oyalarni yaratish va baholash bosqichlari bir-biridan ajratilishi
Munozara	Qarashlarni solishtirish, dalil keltirish, shaxsiy pozitsiyani asoslash	Mavzuga intellektual qiziqish uyg‘otadi, mustaqil fikr yuritishga undaydi	Fikrlar hurmat asosida tinglanishi, bahs aniq muammo doirasida olib borilishi
Rolli va ta’limiy o‘yinlar	Vaziyatni modellashtirish, rol orqali qaror qabul qilish, bilimni amalda qo‘llash	Emotsional jalb etilish va faol ishtirokni kuchaytiradi	O‘yin mazmuni aniq didaktik maqsadga bo‘ysundirilishi
Muammoli topshiriqlar	Bir nechta yechimni izlash, qiyoslash, asoslash va maqbul variantni tanlash	Bilishga ehtiyoj, mustaqillik va o‘z imkoniyatiga ishonchni rivojlantirish uchun sharoit yaratadi	Vazifa murakkabligi o‘quvchining tayyorgarlik darajasiga mos bo‘lishi

Jadvaldagi qiyoslash interfaol metodlarning motivatsion ta’siri bir xil mexanizm asosida yuzaga kelmasligini ko‘rsatadi. Guruhli faoliyatda hamkorlik va mas’uliyat, juftlikdagi ishda kommunikativ qulaylik, “aqliy hujum”da erkin g‘oya yaratish, munozarada dalillash, o‘yinlarda emotsional jalb etilish, muammoli topshiriqlarda esa mustaqil yechim izlash yetakchi o‘rin egallaydi.

Fikrni erkin ifodalash imkoniyati sinfdagi psixologik muhitdan ajralgan holda qaralmasligi kerak. Noto‘g‘ri javob uchun keskin tanqid qilinishidan qo‘rqish tashabbusni pasaytiradi, savol berish va taxmin ilgari surishni cheklaydi. Xato o‘rganish jarayonining tabiiy bosqichi sifatida qabul qilingan, javob esa kamsitishdan xoli tarzda muhokama qilinadigan sharoitda o‘quvchi faoliyatga ishonch bilan kirishadi. Interfaol darsning motivatsion qiymati qo‘llanilgan texnika bilangina emas, pedagogning javobga munosabati, qayta aloqa sifati va sinfdagi o‘zaro hurmat bilan ham belgilanadi.

Hamkorlikning motivatsiyaga daxldor tomoni o‘quvchining o‘zini umumiy faoliyatning ahamiyatli ishtirokchisi sifatida his etishida ko‘rinadi. Guruh yoki juftlikda ma’lum vazifaga ega bo‘lish, sherigiga tushuntirish, yordam so‘rash yoki umumiy yechimga hissa qo‘shish o‘quv vazifasiga shaxsiy

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

mas’uliyatni kuchaytirishi mumkin. Kooperativ ta’lim bo‘yicha tizimli tahlilda ichki motivatsiyaga ijobiy ta’sir kuzatilgan bo‘lsa-da, natijalar bir xil bo‘lmagan va dalillarni ehtiyotkorlik bilan talqin qilish zarurligi ko‘rsatilgan. Guruhli ishni motivatsiyani avtomatik ravishda oshiruvchi vosita sifatida emas, tegishli pedagogik shartlar yaratilganda samarali ishlashi mumkin bo‘lgan faoliyat shakli sifatida baholash to‘g‘riroqdir.

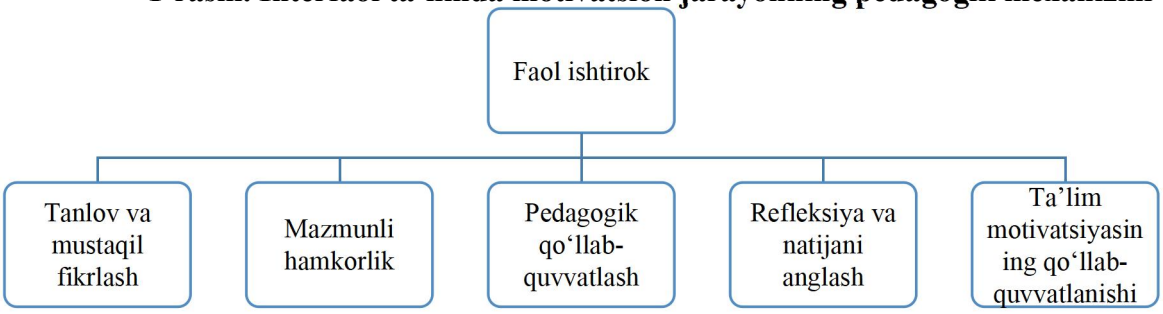
O‘qituvchining roli ham aynan shu nuqtada namoyon bo‘ladi. Interfaol ta’lim pedagogik boshqaruvning kamayishini emas, uning xarakteri o‘zgarishini talab qiladi. O‘qituvchi topshiriq maqsadini belgilaydi, vazifani tushunarli shaklda taqdim etadi, faoliyat chegaralarini aniqlaydi, zarur yordamni ko‘rsatadi va yakunda refleksiya uchun imkoniyat yaratadi. O‘quvchiga ma’lum darajadagi tanlov va mustaqillik berish motivatsiya bilan bog‘liq ijobiy natijalarni qo‘llab-quvvatlashi mumkin, biroq yetarli yo‘naltirish, qayta aloqa va moslashtirilgan yordam bo‘lmasa, erkinlik kutilgan samara bermasligi mumkin.

Metod tanlashda yosh xususiyatlari ham hal qiluvchi omillardan biridir. Kichik yoshdagi bolalarda qisqa, tushunarli, obrazli yoki harakatga asoslangan topshiriqlar qiziqishni saqlashga ko‘proq mos kelishi mumkin. Yuqori sinflarda esa murakkabroq muammo, loyiha, munozara va mustaqil izlanishni talab qiladigan faoliyatlar mazmunan dolzarbroq bo‘ladi. Biroq yoshning o‘zi yetarli mezon emas. Bilim darajasi, kommunikativ faollik, individual ish uslubi va ilgari egallangan tajriba ham darsni loyihalashda hisobga olinishi zarur.

“Aqliy hujum” avvalgi bilimlarni faollashtirish yoki muammo yuzasidan dastlabki taxminlarni aniqlashda qo‘l keladi. Guruhli topshiriq yangi mazmunni o‘zaro muhokama qilish yoki mustahkamlashga, juftlikdagi ish qisqa fikr almashish va individual ishtirokni kengaytirishga, rolli vaziyat esa bilimni amaliy kontekstga ko‘chirishga xizmat qilishi mumkin. Metod darsni shunchaki qiziqarli qilish vositasi emas, aniq didaktik vazifani bajaruvchi mexanizmga aylanadi.

Tahlil qilingan pedagogik omillarni o‘zaro bog‘lash interfaol ta’limning motivatsion ta’siri bir martalik rag‘bat bilan emas, balki izchil tashkil etilgan faoliyat orqali yuzaga kelishini ko‘rsatadi. Ushbu jarayonning mantiqiy bog‘lanishi 1-rasmda ifodalangan.

1-rasm. Interfaol ta’limda motivatsion jarayonning pedagogik mexanizmi

Mexanizm interfaol metodlarning motivatsion ta’siri alohida usul bilan emas, balki o‘quv faoliyatini qanday tashkil etish bilan belgilanishini ko‘rsatadi. Topshiriq mazmuni, o‘zaro muloqot, shaxsiy mas’uliyat va pedagogik yo‘naltirish uyg‘unlashgan sharoitda darsdagi ishtirok mazmunli tus oladi.

XULOSA

O‘quvchilarning ta’lim motivatsiyasini qo‘llab-quvvatlash dars mazmunini o‘zlashtirish bilan bir qatorda, bilim olishga qiziqish, tashabbuskorlik, mustaqil fikrlash va faol ishtirokni rivojlantirish bilan bog‘liq. Interfaol metodlar bu jarayonda o‘quvchini tayyor axborotni qabul qiluvchi mavqedan savol

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

beruvchi, fikr bildiruvchi, muammoning yechimini izlovchi va o‘z qarorini asoslovchi faol subyektga aylantirish uchun pedagogik sharoit yaratadi.

Guruhli va juftlikdagi ish, “aqliy hujum”, munozara, rolli hamda ta’limiy o‘yinlar, muammoli topshiriqlar motivatsiyaning turli jihatlariga ta’sir etish imkoniyatiga ega. Hamkorlikka asoslangan faoliyat o‘zaro muloqot va mas’uliyatni kuchaytirsa, munozara va muammoli vazifalar mustaqil mulohaza yuritish hamda dalillangan yechim izlashni talab qiladi. O‘yin va rolli vaziyatlarda esa bilimni amaliy kontekstda qo‘llash, vaziyatga kirishish va emotsional jalb etilish uchun imkoniyat kengayadi. Interfaol metodlarning pedagogik qiymatini faqat darsni qiziqarli tashkil etish bilan chegaralash to‘g‘ri emas.

Topshiriqning maqsadi tushunarli bo‘lishi, vazifalar ishtirokchilar o‘rtasida oqilona taqsimlanishi, mustaqil fikrlash uchun yetarli erkinlik berilishi va zarur vaziyatda pedagogik yo‘naltirish saqlanishi lozim. O‘quvchining fikri tinglanadigan, xato o‘rganishning tabiiy bosqichi sifatida qabul qilinadigan hamda o‘zaro hurmatga asoslangan muhit bunday faoliyatning mazmunini yanada boyitadi. Aks holda, tashqi jihatdan interfaol ko‘ringan mashg‘ulot kutilgan motivatsion natijani bermasligi mumkin.

Metod tanlashda yosh, tayyorgarlik darajasi, qiziqish va individual xususiyatlarning hisobga olinishi ham alohida ahamiyatga ega. Kichik yoshdagi bolalar uchun qisqa, obrazli va o‘yin elementlariga boy topshiriqlar ma’qul bo‘lishi mumkin, yuqori sinflarda esa munozara, loyiha, mustaqil izlanish va murakkab muammoli vaziyatlarning ulushini kengaytirish maqsadga muvofiq. Bunda bir xil usulni barcha guruhlarga o‘zgarmas shaklda tatbiq etishdan ko‘ra, uning mazmunini muayyan pedagogik vaziyatga moslashtirish ustuvor hisoblanadi.

Interfaol metodlarning samaradorligi ularning soni bilan emas, dars maqsadi va kutilayotgan natijaga qanchalik mos kelishi bilan belgilanadi. Shu bois pedagog uchun asosiy vazifa imkon qadar ko‘p usulni qo‘llash emas, balki muayyan vaziyatda o‘quvchining faol ishtiroki, tanlov qilishi, fikrlashi, hamkorlik qilishi va erishgan natijasini anglashiga imkon beradigan faoliyatni loyihalashdan iborat. Ana shunday tashkil etilgan ta’lim muhiti bilim olishga ijobiy munosabat, mustaqil ishlashga intilish va o‘z faoliyatiga mas’uliyat bilan yondashishni qo‘llab-quvvatlaydi.

Interfaol metodlar ta’lim motivatsiyasini shakllantirishning yagona vositasi emas, biroq ularni maqsadli, yosh va individual xususiyatlarga mos hamda pedagogik jihatdan asoslangan tarzda qo‘llash o‘quvchini ta’lim jarayoniga mazmunli jalb etish imkonini kengaytiradi. Bunda metodning tashqi shaklidan ko‘ra, u qanday bilish faoliyatini yuzaga keltirishi va o‘quvchining darsdagi shaxsiy ishtirokini qay darajada ta’minlashi asosiy mezon bo‘lib qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ahmatova F.X. Boshlang‘ich ta’limda interfaol metodlardan foydalanishning o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan motivatsiyasiga ta’siri // Ilmiy yangiliklar va intellektual tadqiqotlar. – 2025. – B. 140–144.
2. Azizxo‘jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat: o‘quv qo‘llanma. – Toshkent: O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg‘armasi nashriyoti, 2006. – 160 b.
3. Bonwell C.C., Eison J.A. Active Learning: Creating Excitement in the Classroom. – 1991. – ERIC Identifier: ED340272.
4. Fernández-Espínola C., Abad Robles M.T., Collado-Mateo D., Almagro B.J., Castillo Viera E., Giménez Fuentes-Guerra F.J. Effects of Cooperative-Learning Interventions on Physical Education Students’ Intrinsic Motivation: A Systematic Review and Meta-Analysis // International Journal of Environmental Research and Public Health. – 2020. – Vol. 17. – Article 4451. – DOI: 10.3390/ijerph17124451.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

5. Hauk D., Gröschner A. How effective is learner-controlled instruction under classroom conditions? A systematic review // Learning and Motivation. – 2022. – Vol. 80. – Article 101850. – DOI: 10.1016/j.lmot.2022.101850.
6. Ibotova D.Sh. Pedagogik ta’lim jarayonida interfaol metodlar va vositalardan foydalanishning pedagogik muammo sifatida // Theoretical Aspects in the Formation of Pedagogical Sciences. – 2025. – B. 73–77.
7. Jumakulov A.K. O‘quv jarayonida interfaol ta’lim metodlarini qo‘llashning afzalliklari // University Research Base. – 2024. – B. 429–431.
8. Ro‘ziyeva D., Usmonboyeva M., Xoliqova Z. Interfaol metodlar: mohiyati va qo‘llanilishi: metodik qo‘llanma. – Toshkent: TDPU, 2013. – 116 b.
9. Ryan R.M., Deci E.L. Intrinsic and Extrinsic Motivations: Classic Definitions and New Directions // Contemporary Educational Psychology. – 2000. – Vol. 25. – P. 54–67. – DOI: 10.1006/ceps.1999.1020.
10. Синченко Е.А., Нескоромных Н.И. Формирование мотивации учебной деятельности у детей младшего школьного возраста в процессе обучения математике: методические рекомендации. – Сочи: МБУ ДО ЦТРиГО, 2017. – 42 с.
11. Xomidova D.R., Nurullayeva O‘. Interfaol metodlarning o‘quvchilar faolligiga ta’siri // Acumen: International Journal of Multidisciplinary Research. – 2026. – B. 909–913.
12. Yo‘ldoshev R., Xusainova R., Bobojonova U. Ta’limning interfaol metodlari. – Urganch: UrDU noshirlik bo‘limi, 2011. – 56 b.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.